

SZÓTÁRSZEMLE

Tukacs Tamás

Tűzba vitt szavak. A fokozó értelmű szókapcsolatok magyar–angol szótára

Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 164.

Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2015. 245 p.
ISBN: 978-615-5219-78-8

A recenzió címében megjelölt könyv gazdag tárháza a fokozó értelmű szókapcsolatoknak, és néhol a nem fokozó értelműeknek is. Az olvasó gyakran kapja magát azon, hogy megint tanult valamit. De biztos-e, hogy amit megtanult, az valóban hasznára válik?

Haladjunk sorrendben, kezdjük a címmel. Nehéz nem észrevenni a kikacsintást John L. Austin *How to do things with words* című híres művének magyar fordítására (*Tetten ért szavak*). A párhuzamnak a kikacsintáson túl nem látom értelmét, különös tekintettel arra, hogy az egyik, előzményként megjelölt kötet, Székely Gábor *A fokozó értelmű szókapcsolatok magyar és német szótára* című műve, amely ugyancsak a Tinta Könyvkiadónál jelent meg 2003-ban, önállóan kapta (fő)címét. Az utóbbi mű ugyanakkor a jelen kötetnek mind az Előszavában, mind a Felhasznált szótárak jegyzékében *A fokozó értelmű szókapcsolatok magyar–német szótáraként* van megjelölve, pontatlanul. Az (al)címből az is következik, hogy ez a mű elsősorban ekvivalenseket tartalmaz, mint az x–y kétnyelvű szótárak általában, az előzménymű viszont valami más.

A kolofon nem mutatja, hogy a művet lektorálták volna. Ezt hiányolom, annál is inkább, mert – mint az alábbiakból majd kiténik – a magyar szókapcsolatok nemegyszer kérdések, és ugyanez részben az angol szókapcsolatokról is elmondható. Az utóbbiakról az Előszó azt írja, hogy „kérdéses esetekben támaszkodtunk angol anyanyelvi beszélők nyelvi kompetenciájára” (5), ez azonban nem váltja ki a lektorálást.

Az Előszóban indirekt módon, a kollokációk meghatározása alatt szinte elrejtve kapunk választ arra a kérdésre, hogy mi is a mű tárgya: azok a magyar és angol szókapcsolatok, „amelyek a szótárban címszóként megjelenő kulcsszók [lásd Székely 2000, az angol nyelvű szakirodalomban *key word in context* KWIC – VGy] jelentését erősítik, fokozzák” (5). Az Előszóban a kötet azt is állítja magáról, hogy szinonimaszótár, frazeológiai szótár, valamint ekvivalenciaszótár. Vitatható, hogy itt vagy a sorrendben következő Rövidítések című részben van-e helye az alkalmazott jeleknek. Magam inkább a Rövidítések [és jelek] között szerepeltetnem volna őket, de végső soron az a lényeg, hogy minden jelölésről kiderüljön, miért szerepel. A kétoldalas előszó utolsó, másfél soros bekezdése kissé reklámízűen állítja, hogy a szótár hasznos lehet a nyelvtanulóknak, nyelvtanároknak, fordítóknak, illetve az „igényesebb fogalmazványok elkészítéséhez is” (6). Vannak kételyeim, ezekre később még utalok.

A Felhasznált szótárak jegyzékében szerepel Ország László *Angol–magyar nagy-szótára*, annak is az 1996-os kiadása. Ez így azért nem szerencsés, mert a művet az Akadémiai Kiadó 1998-ban kívül-belül felújította, így a 2010-es évek közepén már illet volna azt (ha már nem az elektronikus változatot) használni. Az egynyelvű angol források között szereplő *Webster's New World Dictionary (Third College Edition)*-nak is van már negyedik, sőt ötödik kiadása is, az utóbbi egészen friss, 2014-ben adták ki. Apró megjegyzésként megemlítem azt is, hogy e szótár egyik szerkesztőjének neve helyesen Victoria (és nem Viktoria) Neufeldt.

Vizsgáljuk meg közelebbről a mű tartalmát. A kötet minden oldalon két hasábra rendezi az anyagot, hasábonként a bal oldali oszlopban a magyar, a jobb oldaliban az angol szöveg látható, jobbra, illetve balra zárt szedéssel. Ez a tükrözött hasábelrendezés hatékony eszköz az anyag bemutatására.

A kiindulópont a magyar nyelvű, nagybetűs, félkövér címszó, azaz a módosító elemet követő vagy azt megelőző, kulcsszóként szereplő főnév, ige vagy melléknév. Ezután következik az adott kulcsszó definíciója, vélhetően többnyire a *Magyar értelmező kéziszótárból* (ÉKsz.). Arra, hogy onnan, úgy lehet rájönni, hogy megnézünk néhányat az ÉKsz.-ben, de erről a kötet sehol sem tájékoztat. Egy példa, mindjárt a lelegejéről: **ADÓSÁG** „az a pénzösszeg v. más érték, amellyel vki tartozik” (9). A másik oszlopban látható a szó angol megfelelője, kisbetűs félkövér szedéssel, valamint az angol nyelvű definíció, talán a már említett *Webster's New World Dictionary (Third College Edition)* 1988-as kiadásából (mert más egynyelvű szótár nincs felsorolva a források között) vagy valamilyen meg nem nevezett egyéb elektronikus vagy nyomtatott szótárból. Az angol oszlopban az *adósság* megfelelőjeként ezt látjuk: **debt** „something owing to another” (9). De lehet, hogy mégsem a Websterből való a definíció? Ugyanis annak bármely kiadásában, illetve változatában elképzelhetetlennek tartom, hogy a helyes *owed* helyett *owing* lenne található. Más példát is találtam az angol definíció pontatlanságára: **curiosity** – „a strong and eager to get knowledge...”, itt az *eager* és *to* között valami kimaradt (129), talán a *desire* szó. Egy biztos: ilyen jellegű munkától elvárható, hogy jelölje meg pontosan a definíciók forrását, különben azt kell feltételeznünk, hogy a szerzőtől származnak, amivel egyébként semmi probléma nem lenne, ha ez ki lenne mondva.

Nem minden fokozó értelműnek nevezett szókapcsolatban látom a fokozó értelmet. Például kérdésesek számomra a következők: *egyedi adottság, szüntelenül aggaszt, nemzetközi együttműködés, nyilvános elismerés, dacos engedetlenség, névleges függetlenség, izgalmas gondolat* (egyáltalán lehet ezt fokozni?), *önzetlenül hozzájárul, őszinte kérdés, elfogadható magyarázat, önzetlen segítség, híres szónok, aktív támogatás, hirtelen változás*. E szókapcsolatok kétségtelenül kolloká-

cióknak tekinthetők, de véleményem szerint fokozó értelem nincs bennük.

A kötet legproblémásabb vonása, hogy igen sok benne a számomra szokatlan, furcsa magyar szókapcsolat, amelyeket – legalábbis az én felfogásom szerint – vélhetően alig használnak az emberek. Feltételezésem igazolására (esetleges cáfolatára) két utat követtem: a Google-ba 2015 októberének utolsó hetében beírtam a műből kiválasztott mintegy 80 magyar és angol szókapcsolatot idézőjelek között, valamint november első hetében e-mailben megkérdeztem néhány tucat felnőtt, magyar anyanyelvű nyelvhasználót, ők használnák-e a kiküldött 15 szókapcsolatot.

A Google keresés során a magyar szókapcsolatok esetében csak azokat a találatokat vettem figyelembe, ahol a találati szám maximum 250 volt. Mindössze két szókapcsolat adott ki három számjegyű találatot, a többi két számjegyű volt, illetve jó néhány esetben 10 alatt volt a szám. Csak a nagyságrendek érzékeltetésére: a kötetben ugyancsak szereplő *hatalmas választék* szókapcsolatra a Google 38 800 találatot adott.

A fennmaradt szókapcsolatok közül az alábbi 15-öt küldtem körbe: *jelentékeny adósság, tökéletesen bájos, szüntelenül csodál, féktelenül dühös, rendkívüli ellenfél, könyörtelen gúny, elsőrangú hadsereg, önkényesen igazságtalan, káprázatosan jóképű, elszántan kitartó, botrányosan megsért, fantasztikusan neveltséges, grandiózus siker, tartós szenvedély, feltartóztathatatlanul zokog*.

Egy recenzió keretei nem engedik meg a minden szempontra kiterjedő statisztikai elemzést. A felmérés részletes adatai rendelkezésemre állnak, itt azonban csak a releváns adatokat mutatom be. A válaszadók száma 44 volt. A kérdésemet igyekeztem a lehető legegyszerűbben megfogalmazni: „Használád-e a következő szókapcsolatot?” A bejelölhető válaszok „igen”, „nem”, „nem tudom” voltak. A gyors feldolgozhatóság érdekében nem bontottam tovább a kérdéseket (például nem kérdeztem rá az aktív használatra a passzív felismeréssel szemben, illetve

nem foglalkoztam a beszélt és az írott nyelv közötti különbségekkel sem). Azzal is tisztában voltam, hogy ha akár csak egy fő „igen” választ ad, akkor az a szókapcsolat létezik. Mégis, ha a Google is alig mutat találatot, és a válaszadók közül is csak kevesen állítják, hogy használnának egy-egy szókapcsolatot, megkérdőjeleződik az az előszóban felvázolt ígéret, hogy a szótár segítséget nyújthat igényesebb fogalmazványok elkészítéséhez is.

Például szerintem nem való a könyvbe az *önkéntesen igazságtalan* szókapcsolat, amely a Google-ban két találatot adott, a válaszolók közül pedig 4 fő mondott rá „igen”, 34 „nem”, 6 pedig „nem tudom”. Ugyancsak kérdésesnek bizonyultak (azaz kevés Google-találatot adtak, és a legtöbb „nem” választ kapták) a következők: *tökéletesen bájos*, *fantasztikusan nevetséges*, *feltartóztathatatlanul zokog*, *elszántan kitartó*, *jelentékeny adósság*. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy várakozással és az alacsony Google találati számmal ellentétben magas volt az „igen” válaszok száma a következők esetében: *szüntelenül csodál*, *rendkívüli ellenfél*, *tartós szenvedély*, *féktelenül dühös*.

Véleményem szerint összességében elgondolkodtató, hogy a kötetben szereplő magyar szókapcsolatok közül sok valóban része-e a magyar anyanyelvűek mentális lexikonjának.

A kötet a hátoldal tanúsága szerint ezer fontos magyar szó fokozó értelmű szókapcsolatait és ezek angol fordításait tartalmazza. Sajnos semmit nem tudunk meg a kulcsszavak kiválasztási szempontjairól. A recenzensnek mindenesetre feltűnt, hogy a cikke utolsó bekezdésében látható *gazdag kínálatból a kínálat* (Google: 692 000 találat) kulcsszó egyáltalán nem szerepel a könyvben. Ezzel szemben benne vannak az alábbiak (a Google-találatok zárójelben): *antagonizmus* (22 900), *becsvágy* (36 500), *önmegtartóztatás* (30 700) *rendreutasít* (4 420), *szaktekintély* (37 700), *tapintatlan* (27 800).

Egyes esetekben úgy vettem észre, hogy a magyar szókapcsolat inkább az angol vissza-

fordítása, azaz nem állja meg a helyét az az állítás, hogy magyar–angol szótárt tartunk a kezünkben. Ilyenek például: *perfectly charming* – *tökéletesen bájos*, *egészséges étvágy* – *healthy appetite*, *elfojthatatlan lelkesedés* – *irrepressible ardour*.

Az angol kollokációk esetében nem volt módomban arra, hogy kikérdezéses módszerrel éljek. Be kell látnom, hogy ha ezek fordítások, akkor semmi csodálkozónivaló nincs azon, hogy egyes kollokációk találati száma a Google-ban alacsony (néhány ezer vagy csak néhány száz), miközben ez a szám több száz-ezer is lehet a gyakoribb esetekben (például *extremely disturbing*, *confirmed bachelor*, *enormous debt*). A rendkívül alacsony találati szám okán mégis kérdésesnek vélem például az alábbiak szerepeltetését: *horrible distress* (81), *indescribably worry* (13), *nakedly absurd* (756), *mortifying abasement* (604), *infernal disorder* (720).

A kiadvány használhatóságát nagyban segíti a végén található angol–magyar mutató.

A kötetet az olvasónak a jelzett problémák miatt fenntartásokkal kell kezelnie. Hiába ad gazdag kínálatot a (nem csak fokozó értelmű) kollokációkból, a válogatás több nehézséget okoz, mint amennyire segít. Ezért a könyvet inkább csak a kellő kritikai érzékkel rendelkező hozzáértőknek tudom ajánlani.

Varga György

IRODALOM

- Austin, J. L. (1990): *How to do things with words*. Oxford: Clarendon Press.
- Austin, J. L. (1990): *Tetten ért szavak*. Ford.: Pléh Csaba. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Pusztai Ferenc (főszerk., 2011): *Magyar értelmező kéziszótár* (ÉKsz.). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Székely Gábor (2000): A lexikai fokozás általános kérdéseiről. *Magyar nyelv*. XCVI/3. <http://www.c3.hu/~magyarnyelv/00-3/szekely.htm>. (Letöltve: 2015. október 10.)